

Sekülerleşme: Teoriler, Kavramlar ve Literatür Temelinde Bibliyometrik Bir Çalışma

Muhammet Ertoy^{1,2}, Talih Öztürk³

ÖZET

Sekülerleşme, gelişen teorik perspektifler ve zenginleşen literatürle birlikte artık kendi “geçmiş” olan bir kavramdır. Bu kuramsal ve kavramsal geçmişin ve ilişkilerin yeni bir bakışla ele alınması gerekmektedir. Bu çalışma, sekülerleşme yazınının bibliyometrik analiz yöntemleri ile ele alınıp, kavramlar ve atıflar üzerinden değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma 12245 yayınlık veri setine dayanmaktadır. Analiz edilen yayınların elde edilmesinde, Web of Science (WoS) bibliyografik veri tabanından yararlanılmıştır. Sekülerizme ilişkin güncel verileri ve yaklaşımları ele almak üzere zamansal bir sınırlandırma yapılmış ve 2017-2023 yılları arasındaki yayınlar analiz edilmiştir. Kavramsal ilişkilerin ortaya çıkarılmasında eş kelime analizi yöntemi benimsenmiş ve elde edilen bulgular bilimsel haritalama yöntemleri ile sunulmuştur. Sekülerleşmenin kavramsal yapısı temelinde, din, modernlik, dindarlık, dini kimlik, dinsel gelenek, dini kurumlar ve aidiyetler gibi pek çok konuda yaşanan değişimlerin ve yönelimlerin literatüre yansımaları bir genel ağ haritası ve beş alt küme ile analiz edilmektedir. Alanda öne çıkan yayınların değerlendirilmesinde ise atıf sayıları ve burst analizinden yararlanılmıştır. Bulgular, sekülerleşmeye ilişkin teorik perspektiflerin, kavramsal ilişkilerin ve literatürün günümüz dünyasında yaşanan değişimlere “tanıklığını” ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sekülerleşme, Din, Bibliyometri.

Secularization: A Bibliometric Study Based on Theories, Concepts and Literature

ABSTRACT

Secularization is a concept that now has its own “history” with evolving theoretical perspectives and an expanding body of literature. There is a need to reexamine this theoretical and conceptual history and its relations from a new perspective. This study aims to evaluate the secularization literature through bibliometric analysis methods, focusing on concepts and citations. The study is based on a dataset of 12245 publications. Web of Science (WoS) bibliographic database was used to obtain the analyzed publications. In order to evaluation current data and approaches related to secularization, a temporal limitation was applied, and publications from 2017 to 2023 were analyzed. Co-word analysis method was employed to reveal conceptual relations and the findings were presented with scientific mapping methods. On the basis of the conceptual structure of secularization, the reflections of changes and trends in many subjects such as religion, modernity, religiosity, religious identity, religious tradition, religious institutions and affiliations on the literature are analyzed with a general network map and five sub-clusters. Citation counts and burst analysis are used to assess the prominent publications in the field. The findings reveal that the

¹ İletişim Yazarı: muhammet.ertoy@ikcu.edu.tr

² Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID:0000-0002-1482-1841

³ Araş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-7040-230X

theoretical perspectives, conceptual relationships and literature on secularization “bear witness” to the changes in today's world.

Keywords: *Secularization, Religion, Bibliometrics.*

1. GİRİŞ

Modern toplumlarda dinin, kutsalın, dini kurumların ve pratiklerin en genel anlatımıyla manevi/spritüel yönelimlerin mevcut durumuna ve geleceğine ilişkin bir dizi varsayımı içeren sekülerleşme teorileri sosyal bilimlerin çeşitli şubelerince farklı bağlamlarda ele alınan konular arasındadır. Din-toplumsal değişme ve dolayısıyla din-modernlik ilişkisinin başat konumu göz önüne alındığında ise sekülerleşmeye ilişkin tartışmaların din sosyolojisinin başlıca ilgi alanlarından birini oluşturduğu söylenebilir. Sekülerleşme literatürü göz önüne alındığında ise bu temanın din sosyolojisinde artık bağımsız bir araştırma sahası oluşturduğu iddia edilebilir.

Sekülerleşme tartışmalarında ise birbirine karşıt olarak nitelendirilebilecek iki ana eğilim göze çarpmaktadır. İlki, yaşanan değişimlerin hem dinin, dini kurum ve organizasyonların önemini ve işlevini hem de bireylerin kutsala yönelik ilgi ve dikkatini azalttığını, sınırlandırdığını kimi durumlarda ise ortadan kaldırdığını ileri sürenlerin yaklaşımıdır. Klasik sekülerleşme teorisi adı verilen bu yaklaşım kabaca dinin ve dindarlığın mevcut durumunu “daha fazla sekülerleşme istikametindeki genel eğilimin bir parçası ve modernleşmenin kaçınılmaz sonucu” olarak değerlendirmektedir. Toplumların modernleştikçe-buna farklılaştıkça da denilebilir- “daha kompleks, daha rasyonel daha bireyci ve daha az dini” oldukları kabulüne dayanmaktadır (Gorski, 2014, ss. 159-161). Bu noktada daha önce dinin egemen olduğu sahalarda yeni kurumların ve bunlara uygun normların tesisi en dikkat çekici değişimdir. Eagleton (2018, s. 224) bu değişimi “din güçten düşmeye başladıkça, çeşitli işlevleri onun varisi olmaya can atanlar arasında kıymetli bir miras gibi bölüştürülmüştür” diye tasvir eder. Klasik sekülerleşme yaklaşımında yapılan değerlendirmelere rasyonalizasyon, farklılaşma, çoğulculuk, bireyselleşme, görecelik, dünyevileşme, özerkleşme (aoutonomization), özelleşme (privatization) gibi pek çok kavramın kılavuzluk ettiği görülmektedir (Dobbeleare, 2018; Çelik, 2017). Klasik yaklaşımın önde gelen savunucularından Steve Bruce (2003) sekülerleşmeyi yapısal farklılaşma, toplumsal farklılaşma, toplumlaşma/topluluktan topluma dönüşme ve rasyonelleşme başlıkları altında analiz eder. Ertit (2014) ise tarihsel ve kültürel bağlam ve sınırlılıklardan bağımsız olarak bilimsel gelişmelerin, endüstriyel kapitalizm ve kentleşmenin sekülerleşmeye yol açacağından bahseder. Ona göre bu üç dinamik diğer tarihsel dinamiklerin sonucu durumundadır ve baskın dini kültür ne olursa olsun deneyimlenebilir niteliktedirler. Bu üç dinamiğin kendi içlerinde irili ufaklı birçok başka dinamiği barındırdığını düşünen Ertit, Bruce’un sekülerleşme yaklaşımını oluşturan alt başlıkların çoğunun bu üç dinamikten türetildiğini dile getirmektedir. Onun evrenselleştirilmiş yeni paradigma adını verdiği bu yaklaşım “bir toplumda bilimsel gelişmeler gündelik yaşama nüfuz edecek kadar yaygınlık kazanmış ise, baskın ekonomik model özel teşebbüse dayanan endüstriyel kapitalizm ise ve geçmişe nazaran kentleşme

orani artmış ise o toplumun sekülerleşeceğini iddia etmektedir. Yani, bu üç dinamiğin etkisi ile insan yaşamında dini değerlerin öneminin eskiye nazaran azalacağına, toplum içinde ruhani şeylere karşı kayıtsızlığın artacağına ve dini kimliklerin toplumsal alanda daha az belirleyici role sahip olacağına vurgu yapmaktadır” (Ertit, 2014, s. 109).

Ana hatlarıyla değerlendireceğimiz diğer yaklaşım ise rasyonel seçim (dini ekonomiler modeli) başta olmak üzere küreselleşme, çoğulculuk, yeni dini hareketler, fundamentalizm, evanjelizm, spiritüalizm gibi gelişmelerin dinin yapı ve işlevlerinde ve dindarlığın doğasında meydana getirdiği değişimlere odaklanan alternatif ya da diğer adı ile yeni sekülerleşme teorisidir (Yamane, 1997; Kirman, 2008). Bu yaklaşım dinde bir anlam/önem/ işlev kaybının veya genel söyleyişle “gerileme”nin söz konusu olmadığını aksine geleneksel dini yapıların ve dinin işlevlerinin dönüşüme uğradığını, dindarlığın doğasının değiştiğini, bazı geleneksel dini uygulamaların farklı formlarda olmak üzere yeniden popülerlik kazanırken kimi yerlerde de ortodoks inançların tekrar sahne aldığını iddia etmektedir. Bu yaklaşım, klasik sekülerleşme yanlılarınca sunulan tarihsel verilere, yapılan bölgesel karşılaştırmalara, dile getirilen istisnalara⁴ ve geçmişin daha dindar olduğu ve dinin her şeyi kuşattığı yönündeki kabullere karşı çıkar (Gorski, 2014). Bu teoride küreselleşme, çoğulculuk ve rekabetin yarattığı koşullarda inancın/maneviyatın artık bir tercih ve seçim konusu haline geldiği ve bunun geleneksel inançları ve dinsel bağlılıkları zayıflatacağı yönündeki sava da karşı çıkılır. Buna göre dile getirilen iddianın tam aksine dini sahada çoğulculuk ve rekabet dinsel canlanmaya, dini kurumların sayısında ve çeşitliliğinde artışa yol açmaktadır. Dini ekonomiler/rasyonel seçim modeline göre din serbest piyasa koşullarında, çoğulculuğun ve rekabetin olduğu yerde gelişme gösterir. Dindeki “gerileme” dini pazarlarda doktrin ve/veya organizasyon bakımından tekelin varlığının, rekabet eksikliğinin bir sonucudur (Hamilton, 2012, ss. 203-205). Modern toplumlarda din B. Turner’ın deyişiyle (2012, s. 203) “yoğunluğu düşük din” ile bir ticaret metana ve insanın “dünyalık” ihtiyaçlarına cevap vermenin yanında ruhsal destek de sağlayan ve seküler tüketicilikle uyumlu bir olguya dönüşmüştür.

Yukarıda temel varsayımlarını dile getirmeye çalıştığımız her iki sekülerleşme yaklaşımı da bazı bakımlardan eleştirilmektedir. Eklektik yaklaşım başlığı altında toplanan bu eleştirilerde öne çıkan hususlar vardır. Örneğin Gorski (2014, s.160) her iki yaklaşımın da tarihsel açıdan yetersiz ve coğrafi açıdan da dar kapsamlı olduğunu dile getirir. Ona göre klasik sekülerleşme tezinin iddialarını dayandırdığı Batı ve Kilise hikâyesi tarihsel gerçeklerle örtüşmeyen “budanmış” ve romantik bir anlatıdır. Daha gerçekçi bir görüş ve derinlikli bir analiz, Batı’daki dini gelişmenin sürekli bir gerileme veya çöküş yönünde olmadığını aksine çok boyutlu bir dönüşümün yaşandığını gösterir. Dini ekonomiler modeli ise modernleşme öncesi dönemleri ihmal ettiği ve geçmişi yirminci yüzyılın bakışı ile

⁴ Literatürde en çok dile getirilen istisna modernliğin tüm bileşenlerine sahip olmakla birlikte “dindar” bir toplum diye nitelenen Amerika Birleşik Devletleri’dir. J. Casanova (2014, ss. 225-226) bu istisnanın geçerli olmadığını “Amerika Birleşik Devletleri daima modern seküler ayrılmış toplumun örnek bir biçimi olmuştur. Öyle ki sekülerliğin zaferi dine rağmen değil, dinin yardımıyla gerçekleşmiştir” şeklinde ifade eder. Ona göre kilise benzeri yapıların bulunmadığı, aşkınlık kategorisinin açık olmadığı daha “dünyevi” dinler için de bu sekülerlik “anlatısı” geçerli değildir.

değerlendirdiği için tarihsel açıdan hem eksik hem de anakronistiktir (Gorski, 2014, ss. 174-175). Hamilton da (2012, ss. 215-217) rasyonel seçim yaklaşımının günümüzde yaygınlık kazanan bazı muhafazakâr tutumları ve fundamentalist eğilimleri izah etmede yetersiz kaldığı; küreselleşme ve çoğulculuk gibi dinamiklerin her zaman dinsel canlanmaya yol açmayabileceği gibi bir dizi itirazı gündeme getirir.

Eklektik görüşün savunucuları, diğer iki paradigmanın temsilcilerinin kurumsal, toplumsal ve bireysel sekülerleşme düzeyleri arasında ayırım gözetmediklerini veya düzeylerden birinde elde edilen verileri genele teşmil ederek yorumlama hatasına düştüklerini iddia ederler (Dobbeleare, 2018). Eklektik paradigmaya göre, belli bir coğrafyada veya bir toplumsal vasatta gözlemlenen olgudan hareketle genel bir sekülerleşme analizi ortaya koymak da yine benzer bir genelleme hatasına yol açar (Özay, 2007, ss. 205-210). Dindarlığın kurumsal, toplumsal ve bireysel görünümünden birinin öne çıkarılması veya ihmali yapılan analizleri eksik veya sorunlu kılmaktadır. Dinin gerilemesi ile dinin otorite ve meşruiyet kaybına uğramasının aynı kefedeki değerlendirilmesi ve dinin “geri dönüşüne” dair anlatının ve bunun ispatı sadedinde sunulan kanıtların klasik sekülerleşme yaklaşımının içerdiği sorunlarla malul olması da yaygın olarak dile getirilen hususlardandır (Chaves, 1994).

Literatürdeki tartışmalardan hareketle şöyle bir değerlendirme mümkün görünmektedir. Bazı ilişkili ve türev olgular dışarıda tutulduğunda klasik sekülerleşme yaklaşımının temel varsayımlarını rasyonelleşme, bireysel özerklik ve kurumsal farklılaşma şeklinde sıralamak mümkündür. Bu varsayımlara yine üç temel karşıt gelişmeyi esas alan argümanlarla muhalefet edilmektedir ki bunlar dinsel bireycilik, çoğulculuk ve yeni dini hareketlerdir. Bu üç temelde ortaya konan karşı argümanlar modern toplumların -genel anlam sistemlerinin yokluğu veya işlevsizleşmesinin sonucu olarak- belirsiz, karmaşık ve sürekli değişen doğasına ve bunun yarattığı gerilime işaret eder. Bu gerilim aslında klasik sekülerleşme tezinin iddialarını geçersiz kılmaktan çok sekülerleşme sürecinin ne olduğunu yeniden düşünmeyi gerekli kılar. Bu aslında modernliğin nasıl bir taraftan geleneksel kurumsal dinleri önemli ölçüde sarsarken bir taraftan da yeni dinsel formlara ve eğilimlere yol açtığının birlikte düşünülmesini gerektirir (Hervieu-Léger, 2004). Yaklaşımlar arasındaki farklılıklar da önemli ölçüde dinin kurumsal boyut ve etkilerine –üyelik ve ritüeller dahil-mi yoksa bireysel kimlik, aidiyet ve tecrübeye mi odaklanıldığı ve nihayet yeni dini hareketlerin, kültürel ve bölgesel farklılıkların, sekülerleşme düzeyleri arasındaki geçişlerin ve küçük dini grupların artan öneminin analizlere dahil edilip edilmediği noktasında yoğunlaşmaktadır (Çelik, 2017). C. Taylor (2014) yaklaşımlar arasındaki bu farkları ve tartışmaların hangi noktalarda yoğunlaştığını sekülerliğin üç anlamını üç katlı bir bina metaforuyla anlatır. Ona göre I. anlamıyla sekülerlik “dinin kamusal yaşamda gerilemesi”, II. anlamıyla sekülerlik “inançlardaki ve pratiklerdeki gerileme” ve III. anlamıyla sekülerlik “inanç koşullarındaki değişimin” ifadesidir (Taylor, 2014, ss. 497-498). Metaforik anlatıma gelince “Zemin katta gerçekçi bir iddia, dinsel inancın ve pratiklerin gerilediği ve “dinsel kurumların faaliyet ve etki alanlarının” geçmişe göre daraldığı iddiası vardır. Bodrumda bu değişimleri açıklamaya yönelik bazı iddialar

bulunur.” Dinin günümüzdeki yeri, dinin ve inançsızlığın durumu, zayıf ve güçlü yönleri ile ilgili tartışmaların yapıldığı üst kat karmaşanın yaşandığı kattır. Kişinin “sekülerleşme” kuramına katılıp katılmadığıyla ilgili karmaşanın çoğu, binanın ne kadarıyla ilgilendiğimiz konusundaki belirsizlikten kaynaklanır. Sadece zemin kattan bahsediyorsak, bazı ayrıntılar tartışılrsa da genel anlamda geniş çaplı bir mutabakat vardır. Bodruma indiğimizde ve üst kata çıktığımızdaysa fikir ayrılıkları bariz hale gelir” (Taylor, 2014, ss. 507-508).

Hervieu-Léger’in deyişiyle (2004, s. 52) “Modern toplumlar yalnızca “değişimin zorunluluğu” ile değil; aynı zamanda “mevcut ânin zorunluluğu” ile de artan bir şekilde kuşatılmış durumdadırlar. Ân’ın zorunluluğu, geleneksel toplumlarda günlük yaşama ritim veren yapılaşmış zaman dizilerini giderek yok etme eğilimindedir. Nesillerin sürekliliğini sağlayan; kültürel mirasın sosyal mantığını şekillendiren aile, okul, siyasi partiler, ticari birlikler, kiliseler vb. gibi “hafıza kurumları”; ortak tecrübelerin sosyalleştirici fonksiyonlarından, hızlı iletişim ve seçiciliğe dayalı bağlılıktan -özellikle gençlik arasında- artık daha az etkilidir.” Bu hafızadan/gelenekten kopuş ya da modern toplumların devamlılığını üretmez hale gelişi, yaşanan zamanın anlam kaynağı olan kolektif hafızanın zayıflaması modern toplumları dinden uzaklaştırmakta, dine yabancılaştırmaktadır. Ancak bu klasik sekülerleşme teorilerinin iddia ettiği türden bir yabancılaşma değildir. Sekülerleşmenin yakından ilişkili olduğu modernite, rasyonelleşme, çoğulculuk gibi kavramları bu bağlarla (hafıza, gelenek, kurumlar, kolektivite ve yabancılaşma) ilişki içerisinde kullanmak karşı konulmaz bir müphemlik yaratır. Berger ve Luckmann (2015, ss. 56-57) benzer bir anlam krizi ve yabancılaşmanın değer sistemlerini ve yorum şemalarını göreceleştiren ve dolayısıyla “de-kanonik”leştiren modern çoğulculuktan da kaynaklandığına dikkat çekerler.

Talal Asad (2017, s. 29) sekülerleşmeyi kavramanın güçlüğüne “seküler kavramını takip etmenin en iyi yolu, deyim yerindeyse, onun gölgelerinin izini sürmektir” diyerek dikkat çeker. M. Chaves (1994, s. 750) sekülerleşmeye ilişkin tartışmaları “teorik perspektiflerin olguların doğruluğu veya yanlışlığı üzerine değil (gerçeğe) uygunluğu bakımından rekabet ettiği” bir paradigma çatışması olarak değerlendirmenin daha uygun olacağını söyler.” Gorski ise (2014, s. 177) sekülerleşme tartışmalarını “tarihselleştirmek”ten söz ederken sekülerleşmenin zamansal ve mekânsal bütün yönlerini kuşatan bir anlamını geliştirmek için “tarihsel kaynaklara ve literatüre ciddiyetle ve ısrarla angajman” dan bahseder. Bu çalışma kavramlara ve literatüre yönelik böyle bir angajman denemesidir. Artık bir “geçmiş” de olan, yapılan çalışmaların bugünkü sayısı ve niteliği ve bu alanda yapılan araştırmalarda kullanılan kavramların çeşitliliğini ortaya koyabilmenin en iyi yöntemlerinden birinin bibliyometri olduğunu düşünüyoruz. Aşağıda yöntem kısmında kısaca bibliyometrinin ne olduğuna, bulunduğu avantajlara ve bu çalışmada nasıl kullanıldığına ilişkin malumata yer verilecektir.

2. YÖNTEM

Bibliyometri, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin bilimsel iletişim ortamlarına uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Pritchard, 1969, s. 348). Bilimsel iletişime ışık

tutmak ve bilimsel bilginin doğasını anlayabilmek amacıyla geliştirilmiş olan bibliyometri, bilimsel iletişimin yapısına yönelik araştırmalar için yöntemler sunmaktadır (Lawani, 1981, s. 294, Borgman & Furner, 2002, s. 2). Bibliyometri, ilişkilendirme yöntemiyle bilimsel iletişimin doğasını anlamaya yönelik bulguları ortaya koymaktadır (Porter & Cunningham, 2004, s. 141). İlişkilendirilecek öğeler bir yayının tüm erişim uçlarını kapsamaktadır. Bir yayının yazarlarının, anahtar kelimelerinin, atıflarının, kaynakçasının, yazarlarının kurumlarının tamamı makalenin bir ağ örüntüsünde ilişkilendirilebilecek öğeleridir. Bu öğelerin ilişkileri, değerlendirmesi yapılan bilim alanındaki bilişsel yapıyı da ortaya çıkarmaktadır (Gutiérrez-Salcedo vd., 2018). Bibliyometrinin performans analizi ve bilim haritalama olmak üzere iki temel ayağı bulunmaktadır (Cobo vd., 2011). Performans analizi, ilgili bilim alanındaki analiz öğelerinin alandaki etkinliğini ölçerken, bilim haritalama yöntemleriyle alandaki entelektüel ilişki örüntüsü ve dinamikleri, görselleştirme teknikleri yardımıyla keşfedilebilmektedir (Cobo vd., 2011, s. 146, Chen, 2017, s. 3). Çalışmamızda da sekülerleşme literatürünün güncel dinamikleri performans analizi ve bilim haritalama yöntemlerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir.

2.1. Verilerin Elde Edilmesi

Bibliyometrik analizler için verilerin elde edilmesinde çeşitli yöntemlerden yararlanılabilmektedir. Bu yöntemler çalışmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda değişkenlik göstermektedir. Doğru tarama stratejisinin geliştirilmesi, çalışmanın isabetliliğini, kapsamını ve güvenilirliğini etkilemektedir. Literatürde tarama stratejisinin geliştirilmesinde anahtar kelimelerden (Ding, 2010; Ahmi vd., 2019; Yuan & Sun, 2020), dizin kategorilerinden (Cañas-Guerrero vd., 2013; Li vd., 2019), dergilerden (Železnik vd., 2017; Gaviria-Marin vd., 2018), yazarlardan (Lundberg vd., 2006; Kashkoush vd., 2017) ve atıflardan (Huang vd., 2011; Han vd., 2020) yararlanma gibi farklı yolların izlendiği görülmektedir.

Çalışmada analiz edilen yayın verilerinin elde edilmesinde, Web of Science (WoS) bibliyografik veri tabanından yararlanılmıştır. WoS üzerinden sekülerizm ile ilgili yayınların derlenmesinde ise anahtar kelime temelli yaklaşım benimsenmiş ve bir kelime tarama stratejisi ile çalışma konusu ile ilgili olabilecek kapsamlı bir yayın kümesi elde edilmesi sağlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle yayınların başlık, özet ve anahtar kelimelerinde “secular*” kelimesi aranmıştır. Tarama sonucunda sekülerizm ile ilgili olmayan ve özellikle fen bilimlerinde yer alan birçok yayın olduğu görülmüştür. Taramayı daha rafine hale getirebilmek için tarama sonuçları incelenerek, gelen yayınlar içinde sorguyu geliştirebilecek ve çıkarılması gereken anahtar kelimeler belirlenmiştir. Daha sonra eklenecek ve çıkarılacak anahtar kelimeler ile yeni bir sorgu oluşturulmuştur⁵. Bu sorgu WoS Core Collection üzerinde fen bilimleri (SCI-e, CPCI-s) dizinleri dışında

⁵ ((TS=(“secular*”) AND TS=(“secularisation” OR “secularization” OR “secularised” OR “secularism” OR “secularist*” OR “secularity” OR “secularized” OR “secularizing” OR “religion” OR “religious ” OR “religiosity” OR “sacred” OR “church*” OR “spiritual*” OR “turkey” OR “islam*” OR “christianity” OR “jewish” OR “secular state*” OR “secular value*”) NOT TS=(“secular increase*” OR “secular growth*” OR “secular change*” OR “secular trend*” OR “secular variation*” OR “secular fluctuation*” OR “secular cooling” OR “secular decline*” OR “Secular Stagnation*”))

birakılarak taranmış ve analiz edilecek yayınlara ulaşılmıştır. Çalışmada sekülerizme ilişkin hem güncel yaklaşımlar ortaya konulmak istenildiğinden hem de önceki çalışmanın (Ertoý, 2017) devamı niteliğinde dñnemsel bir yaklaşım benimsendiğinden, bir zaman sınırlaması da benimsenmiştir. Bu kapsamda 2017-2023 yılları arasındaki yayınlara değerdendirilmeye alınmış ve 12.245 yayınlık nihai veri setine ulaşılmıştır.

2.2. Verilerin Temizlenmesi

Yapılacak analizlerin sağlıklı sonuçlar vermesi, analizde kullanılan verilerin ne kadar düzenli olduğu ile doğrudan ilişkilidir. Çalışmamızda veri setindeki yayınlara anahtar kelimeleri ve atıfları üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla verilerin temizlenmesi aşamasında hem anahtar kelimeler hem de atıflar üzerinde veri düzenlemeleri yapılmıştır. Anahtar kelimelerin düzenlenmesinde, hatalı yazımların düzeltilmesi, aynı anlamdaki kelimelerin gruplanması, tekil ve çoğul kullanımların tekilleştirilmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır. Atıflar üzerinde yapılan düzenlemelerde ise yazar isimlerinin ve yayınlara farklı yazımlarının tek tipleştirilmesi, veri tabanından kaynaklı olarak anonim olarak geçen atıfların araştırılarak yazar isimlerinin eklenmesi, hatalı tarihlerin düzenlenmesi ve farklı atıf formatlarının düzenlenmesi işlemleri yapılmıştır. Düzenleme yapılan veriler üzerinde bilim haritalama ve performans analizleri gerçekleştirilmiştir.

2.3. Analiz

Çalışmada öncelikle sekülerizm yazınının kavramsal ilişkileri eş kelime analizi ve bilimsel haritalama yaklaşımıyla ortaya konulmuştur. Eş kelime analizi, anahtar kelimelerin bir yayında bir arada kullanımlarıyla eşleştirilmesi ve sıklıkla bir arada kullanılan anahtar kelime kümeleri ile ilgili alandaki ilişki modellerini tanımlamak amacıyla kullanılan bir içerik analizi tekniğidir (Callon, Courtial, ve Laville, 1991; Q. He, 1999). Eş kelime analizi ile anahtar kelimeler arasındaki ilişki örüntüsü tespit edilmekte ve bilim haritalama yaklaşımıyla bir ağ kurgusu içerisinde görselleştirilmektedir. Böylece bir araştırma alanının bilişsel yapısının görüntülenmesi ve dinamiklerinin ortaya konulması mümkün olmaktadır (Börner, Chen ve Boyack, 2003). Eş kelime analizi öncesi anahtar kelimelerin düzenlenmesi ve analizin gerçekleştirilmesinde Scimat (Cobo vd., 2012) programından yararlanılmıştır. Elde edilen anahtar kelime ağı Gephi (Bastian vd., 2009) programı yardımıyla görselleştirilmiştir. Ağ haritasındaki düğümlerin (node) her biri bir anahtar kelimeyi temsil etmektedir. Dairelerin büyüklükleri anahtar kelimelerin ağ içindeki diğer anahtar kelimeler ile yaptıkları bağlantıları ifade eden toplam bağlantı kuvveti değeri (Van Eck & Waltman, 2022) ile orantılıdır. Bağlantıların kalınlıkları ise iki kavramın bir arada bulunma sıklığını göstermektedir. Kavramlar arası ilişkilerin diğer kavramlardan ayrılmaya başladığı noktalarda ağda yoğunlaşmalar oluşmaktadır ve kavramlar kümelenecek birbirinden ayrılmaktadır. Ağ içindeki kümelerin tespit edilmesinde modülerite (modularity) (Blondel vd., 2008) değerinden yararlanılmıştır. Modülerite değeri ile ayrılmış kümeler ağ içinde farklı renkler ile temsil edilmektedir.

Çalışmada, eş kelime analizinin son aşamasında, oluşturulan genel ağ haritasındaki kümeler daha detaylı bir inceleme gerçekleştirebilmek adına ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda beş küme seçilmiş ve genel ağ haritasından ayrılmıştır. İncelenecek

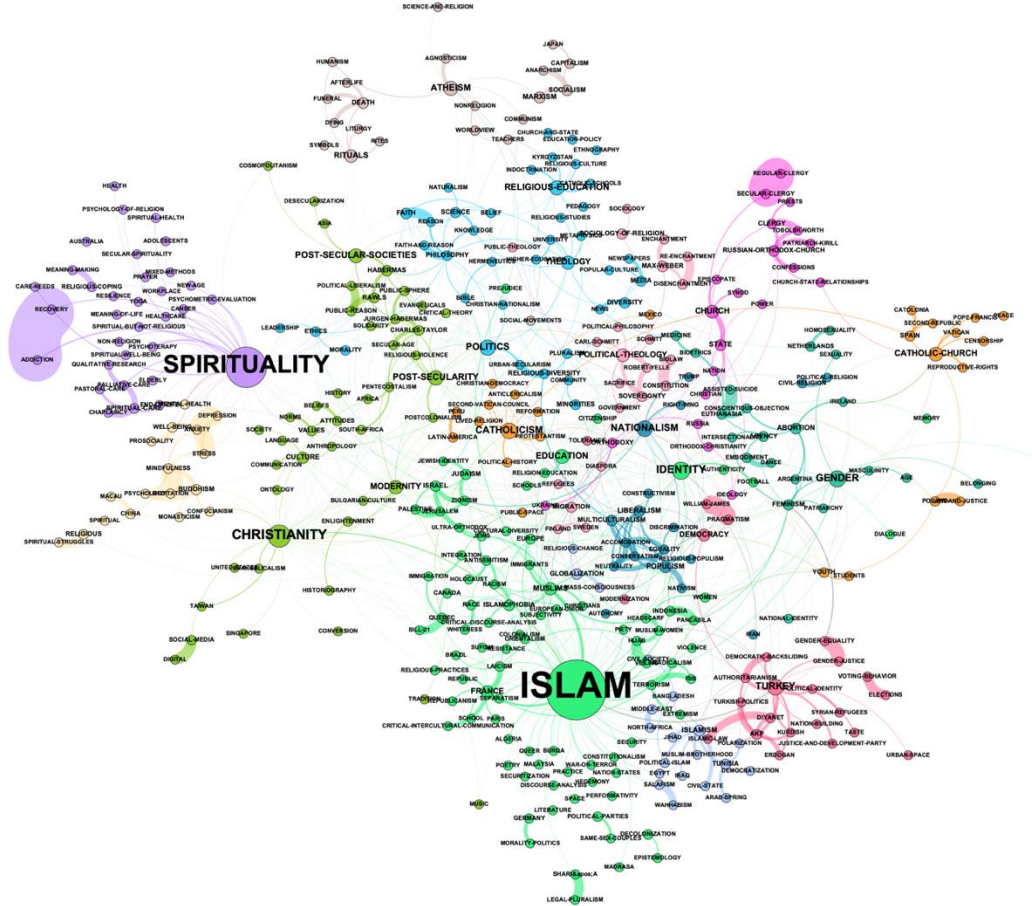
kümelerin ayrıştırılmasında iki temel yaklaşım benimsenmiştir. Öncelikle küme içindeki kavramlar arasındaki bağlantıların görülebilmesi amacıyla, modülarite değeri ile küme elemanı olarak işaretlenen tüm anahtar kelimeler seçilmiştir. Daha sonra bu kümenin dış bağlantılarının görülebilmesi amacıyla, kümenin arasındalık merkeziliği değeri en yüksek anahtar kelimesinin ilişkili olduğu diğer anahtar kelimeler de bu yeni ağa dahil edilmiştir. Böylece seçilen beş küme ayrıca değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında atıf analizleri gerçekleştirilmiştir. Bilimsel bilginin üretimi bir yayını aşan bir sürecin sonucudur ve akademik çalışmalar bir literatür içinde var olurlar (Ziman, 1968, s. 58). Atıflar bir çalışma alanındaki yayınların ilişkilendirilmesinde ve bu sürecin takibinde temel öğelerdir. Bu nedenle yayınlar her ne nedenle atıf almış olursa olsun, bir yayının aldığı atıf sayısı o çalışma alanındaki ilginin göstergesidir (Garfield, 1979). Çalışmamızda 2017-2023 yılları arasındaki sekülerleşme yayınlarındaki atıf eğilimi, dönemselsel olarak görülmek üzere iki yöntem ile değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki en çok atıf alan yayınların listelenmesidir. En çok atıf alan yayınlar dönem içinde önde gelen yayınların görülmesini sağlayacaktır. İkincisi ise “burst” değerleridir. Burst analizi Kleinberg (2003) tarafından geliştirilen “burst algoritması” ile hesaplanmaktadır. Yüksek “burst” değerleri, bazı çalışmaların belli dönemlerde yoğun bir ilgi gördüğünü ve çokça atıf aldığını göstermektedir. Burst değerleri ilgili alanda dönemselsel olarak hangi araştırmaların belirleyici bir etki meydana getirdiği ve sorunsalların/araştırma konularının seyri gibi hususlarda önemli veriler sağlamaktadır.

3. BULGULAR

3.1. Kavramsal Ağ Analizi

Şekil 1. 2017-2023 Kavramsal Ağ Haritası

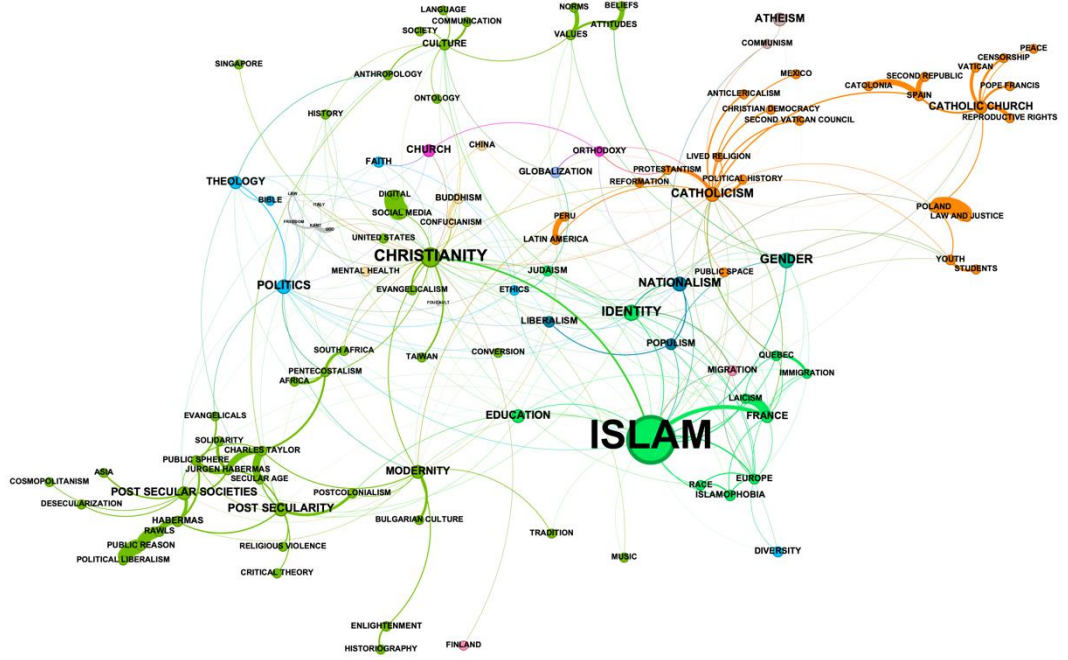

Güncel ağ haritasında en dikkati çeken husus İslam ile birlikte maneviyat (spirituality) kavramının görünürlüğüdür. 2001-2016 yıllarını kapsayan ağ haritasında (Ertoy, 2017) yine İslam merkezî olmak üzere dinselikle (religiosity) birlikte bir küme oluşturan ancak çok öne çıkmayan spiritüalitenin 2017-2023 dönemi ağ haritasında ilişkili kavramlarla birlikte hayli yoğun bir ilişki ağı oluşturduğu görülmektedir. Genel bir değerlendirme ile gelenek, uygarlık, modernlik ve bunlarla ilişkili kavramların görünürlüğünün gittikçe azaldığı ve yerini din eğitimi, kimlik, kilise, post seküler toplumlar, politika, toplumsal cinsiyet, milliyetçilik gibi kavramlara bıraktığı söylenebilir. Modernite ve sekülerlikle ilişkili bazı kavramlar son dönemde post sekülerlik ve post seküler toplum odağında bir ilişki ağı meydana getirmiştir. Yaşanan siyasal gelişme ve hadiselerin sonucu olarak İslâm,

İslamofobi, Arap Baharı, fundamentalizm gibi kavramları öne çıkaran bir önceki analizin yerini (Ertoy, 2017) -sayılan kavramlar ortadan kalkmamakla birlikte- göç, göçmenlik, ırkçılık, İsrail, Filistin, Kudüs, Siyonizm, antisemitizm gibi kavramlar almaya başlamıştır. Bu arada son dönemlerde hem Batı'da hem de Batı dışı toplumlarda Avrupa/Batı merkezli bakışa, Batı yayılcılığına ve onun sonuçlarına yönelik eleştirilerin yaygınlaşmasının etkisi oryantalizm, kolonyalizm, de-kolonizasyon gibi kavramların da sekülerleşme literatürüne dahil olduğu görülmektedir. Radikalizm ve ağırlıklı DEAŞ bağlantılı olmak üzere şiddet ve terör teması da dikkat çekici bir yoğunluk sergilemektedir. Aşağıda ayrı bir alt küme olarak yer verilen Türkiye kümesi bir önceki dönemde olduğu gibi yine benzer temalar ve tartışma konuları ile ön plana çıkmaktadır

Fransa, Kanada ve Almanya gibi göçmen Müslüman nüfusları ile öne çıkan ülkeler yanında Malezya, Bangladeş, Endonezya gibi Güney Asya ülkeleri ve Özellikle İslamcılık odağında Kuzey Afrika, Tunus, Mısır, Irak gibi ülkeler ve Müslüman Kardeşler, Siyasal İslam, Cihad, Selefilik kavramları hayli görünürlük kazanmıştır. Dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus Hıristiyanlığın yayılımı ve yeni dini hareketlerle de bağlantılı olarak bazı kavramların öne çıkmasıdır. Yine dinlere ve inanca dair sorgulamaların yaygınlaşmasının neticesinde önceki modellerde bir kavram kümesi oluşturmayan agnostisizm, dinsizlik, anarşizm, hümanizm gibi kavramların ateizm odağında bir ilişki ağı meydana getiriyor oluşu dikkat çekicidir. Benzer bir değerlendirmenin aşağıda bağımsız bir küme olarak analiz edilmiş olan din eğitimi için de yapılması mümkündür. Son olarak toplumsal cinsiyet ve ilişkili kavramlar olan feminizm, ataerkillik, erkeklik, kürtaj, cinsellik, eş cinsellik gibi din, kimlik, geleneğe dair tartışma ve uzlaşmazlıklara konu olmuş bazı kavramlara da işaret edilmelidir.

Şekil 3. 2017-2023 Hristiyanlık Kümesi Ağ Haritası

Katolisizm ve Katolik Kilisesi kümeleri ile beklenen bir ilişki yoğunluğu arz eden Hristiyanlık kümesi, Avrupa, kimlik, göç, eğitim bağlamında da İslâm kümesi ile ilişkilenebilir. Normlar, değerler, inançlar, ile toplum, kültür, dil ve iletişim düğümleri, Amerika ve Avrupa sosyal bilim kamuoyunda sadece sekülerlik bağlamında değil başka bağlamlarda da sıklıkla tartışılan konulara gönderme bulunmaktadır. Kültürle, kültürel çeşitlilik ve çoğulculukla birlikte post-seküler toplum, de-sekülerleşme, liberalizm, kozmopolitanizm, eleştirel teori, postkolonyalizm ve kamusal alan kavramları ve bu kavramlar etrafında oluşan tartışmalara çalışmalarında sıkça yer veren Habermas, C. Taylor ve John Rawls gibi isimler de ağ haritasında yer almaktadır. Bu kümede dikkat çekeceğimiz diğer bir husus Evanjelizm'in ve özellikle Afrika'da yayılan Pentekostalizmin öne çıkışıdır ki literatürde bu hareketler klasik sekülerleşme tezinin iddialarının aksine dinin geri dönüşüne kanıt olarak sunulmaktadır. İspanya (Katalonya), Polonya ve Latin Amerika (Peru) ve Meksika da Katolisizm ve Katolik kilisesi odağında kendilerine has özellikleri ve yaşanan bazı değişimler sebebiyle öne çıkmaktadır.

anlayışının İngilizce literatüre nasıl yansıdığını/yansıtıldığını ve batılı akademik mahfillerde ve batının muhayyilesinde nasıl değerlendirildiğinin payı büyüktür. Bu küme de yine 2010'lu yılların başından itibaren Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Suriyeli mülteciler ve yaşanan çeşitli toplumsal olaylar dolayısıyla kentsel mekanlar ön plana çıkmaktadır.

3.2. Atıf Analizleri

Tablo 1. 2017-2023 Yılları Burst Değerine Göre Yayınlar

Yazar	Yayın Yılı	Yayın Adı	Burst Kuvveti	Başlangıç	Bitiş
Berger, Peter	2014	The Many Altars Of Modernity : Toward A Paradigm For Religion In A Pluralist Age	12,87	2017	2019
Mahmood, Saba	2015	Religious Difference In A Secular Age: A Minority Report.	10,36	2018	2021
Hout, Michael vd.	2014	Explaining Why More Americans Have No Religious Preference: Political Backlash And Generational Succession, 1987-2012.	9,02	2017	2018
Fernando, Mayanthi	2014	The Republic Unsettled	8,96	2017	2019
Asad, Talal	2018	Secular Translations Nation-State, Modern Self, And Calculative Reason	8,02	2020	2023
Voas, David	2016	Is The United States A Counterexample To The Secularization Thesis?	7,35	2020	2021
Cimino, Richard	2014	Atheist Awakening: Secular Activism And Community In America	7,28	2017	2018
Fox, Jonathan	2015	Political Secularism, Religion, And The State	7,23	2019	2020
Brubaker, Rogers	2017	Between Nationalism And Civilizationism: The European Populist Moment In Comparative Perspective	7,10	2021	2023
Pew Research Center	2015	The Future Of World Religions: Population Growth Projections: 2010-2050	6,72	2019	2020
Modood, Tariq	2019	Essays On Secularism And Multiculturalism	6,62	2021	2023

Cécile, Laborde	2017	Liberalism's Religion	6,62	2020	2021
Astor, Avi	2020	Culturalized Religion: A Synthetic Review And Agenda For Research	6,36	2021	2023
Joan, Scott	2018	Sex And Secularism	6,12	2021	2023
Tse, Justin	2014	Grounded Theologies: 'Religion' And The 'Secular' In Human Geography	5,99	2018	2019
Lee, Lois	2015	Recognizing The Non-Religious: Reimagining The Secular	5,98	2019	2020
Davie, Grace	2015	Religion In Britain: A Persistent Paradox	5,95	2017	2019
Kaya, Ayhan	2015	Islamisation Of Turkey Under The AKP Rule: Empowering Family, Faith And Charity.	5,70	2019	2020
Norris, Pippa	2019	Cultural Backlash: Trump, Brexit, And Authoritarian Populism	5,59	2021	2023
Thiessen, Joel	2017	Becoming A Religious None: Irreligious Socialization And Disaffiliation	5,32	2020	2023
Zubrzycki, Genevieve	2016	Beheading The Saint: Nationalism, Religion, And Secularism In Quebec.	5,29	2019	2020
Joseph, Baker	2015	American Secularism: Cultural Contours Of Nonreligious Belief Systems	5,13	2017	2018
Smith, Jesse	2013	Creating A Godless Community: The Collective Identity Work Of Contemporary American Atheists	5,13	2017	2018
Wilkins-Lafamme, Sarah	2014	Toward Religious Polarization? Time Effects On Religious Commitment In US, UK, And Canadian Regions	5,13	2017	2018
Öztürk, Ahmet	2016	Turkey's Diyanet Under AKP Rule: From Protector To Imposer Of State Ideology?	5,08	2019	2021

Önceki araştırmamızda (Ertoy, 2017) 1975-1999 yıllarını kapsayan döneme ait burst analizlerinde klasik sekülerleşme yaklaşımını ve karşıt argümanları dile getiren isimler ve eserleri dikkati çekmekteydi. 2000-2009 döneminde ise ağırlıklı olarak yeni/alternatif

sekülerleşme yaklaşımını benimseyen ve iddialarını alan araştırmaları ile desteklemeye çalışan isimler (J. Casanova, D. Yamane, M. Chaves); din ve rasyonel seçim konusunu çeşitli yönleri ile araştıranlar (R. Stark, L. R.Iannacone) ve tarihsel verilere ve bölgesel karşılaştırmalara yer veren isimler ve eserleri (P. Gorski, R. Finke) göze çarpıyordu. 2010 -2016 dönemine gelindiğinde ise yazını çok güçlü bir şekilde etkileyen isimlerin ve eserlerin (C. Taylor, T. Asad, P. Norris, S. Bruce, S. Mahmood, J. Habermas) ortaya çıkışına tanık oluyoruz. Bu dönemde de yine yerel/bölgesel dinamik ve değişimlere odaklanan çalışmalarla tarihsel ve karşılaştırmalı araştırmalar öne çıkmaktadır. Aşağıda verdiğimiz atıf listesi ve ona dair yorumlarımız bazı isimler ve eserler etrafında ortaya çıkan bu güçlü etkiyi somutlaştırmaya dönüktür (Ertoy, 2017).

Burada yer verdiğimiz 2017-2023 dönemini kapsayan burst listesi bir önceki dönemle yüksek burst değerleri ve uzun etki süreleri ile öne çıkan isimler ve eserleri (P. Berger, T. Asad, S. Mahmood vb) bakımından benzerlik hatta süreklilik arz etmektedir. Bununla birlikte burst kuvveti yüksek ancak yoğunlukla belli bir ülkeye/bölgeye ve oradaki sekülerleşme deneyimine münhasır ve literatürü etkileme süreleri sınırlı araştırmacılar (M. Hout ve C. S Fischer, M. Chaves, M. Fernando, D. Voas) ve çalışmaları da dikkate değerdir. Bunlardan ABD'nin sekülerleşme sürecinde bir istisna teşkil edip etmediğini tartışan D. Voas ve M. Chaves'in makaleleri; R. Cimino ve C. Smith'in Amerikan toplumunda, dini aidiyetlerin zayıflaması ve ateizmin yükselişine dair kitabı ve J. Fox'un çok sayıda ülkeden derlediği verilerle din-devlet ilişkilerini ve devletin dine yönelik politikalarını etkileme konusunda mücadele eden dini ve seküler güçleri konu edinen kitabı da yüksek burst kuvveti ile dikkat çekmektedir. Bu başlıkta son olarak PEW Research Centre'nin dünya dinlerinin coğrafi ve demografik yayılımlarına ve geleceğine dönük raporuna ve iki Türk araştırmacı tarafından kaleme alınan, birisi Ak Parti yönetiminin "İslamcılık" siyasetini (Ayhan Kaya); diğer ise yine Ak Parti yönetimi altında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konum ve işlevlerini ele alan (Ahmet Öztürk) iki makaleye işaret etmemiz gerekir.

Tablo 2. 2017-2023 En Çok Atıf Alan Yayınların Listesi

Yazar	Yayın Yılı	Yayın	Toplam Atıf
Taylor, Charles	2007	A secular age	928
Asad, Talal	2003	Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity	687
Casanova, Jose	1994	Public religions in the modern world	522
Norris, Pippa & Inglehart, Ronald	2004	Sacred and secular: Religion and politics worldwide	353
Asad, Talal	1993	Genealogies of religion: Discipline and reasons of power in Christianity and Islam	291
Berger, Peter	1999	The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics.	272

Berger, Peter	1967	The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion	272
Mahmood, Saba	2005	Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject	254
Anderson, Benedict	2006	Imagined Communities	217
Mahmood, Saba	2016	Religious Difference in a Secular Age: A Minority Report.	208
Davie, Grace	1994	Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging	206
Bruce, Steve	2002	God Is Dead: Secularization in the West	202
Habermas, Jürgen	2006	Religion in the Public Sphere	195
Durkheim, Emile	1995	The Elementary Forms of Religious Life	189
Habermas, Jürgen	2008	Notes on Post-Secular Society	188
Weber, Max	2001	The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism	163
Said, Edward	1978	Orientalism	160
Stark, Rodney	1999	Secularization, R.I.P.' Sociology of Religion	144
Masuzawa, Tomoko	2005	The Invention of World Religions	140
Heelas, Paul.	2005	The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality	137
Chaves, Mark	1994	Secularization as Declining Religious Authority	136
Stark, Rodney	2000	Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion	134
Putnam, Robert	2010	American grace. How religion divides and unites us	133
McGuire, Meredith	2008	Lived religion: Faith and practice in everyday life	130
Stark, Rodney	1994	A Supply-Side Reinterpretation of the "Secularization" of Europe	130
Luckmann, Thomas	1967	The invisible religion: The problem of religion in modern society	129
Voas, David	2009	The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe	121
Eisenstadt, Shmuel	2000	Multiple Modernities	120
Martin, David	1978	A General Theory of Secularization.	119
Voas, David	2016	Is the United States a counterexample to the secularization thesis?	117
Casanova, Jose	2009	The Secular and Secularisms	111
Agrama, Hussein, Ali	2012	Questioning Secularism: Islam, Sovereignty, and the Rule of Law in Modern Egypt	107
James, William	2004	The Varieties of Religious Experience	107

Berger, Peter	2014	The Many Altars of Modernity : Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age	106
Gorski, Philip	2008	After Secularization?	106
Huntington, Samuel	1993	The clash of civilizations?	106
Martin, David	2005	On Secularization. Towards a Revised General Theory	103
Cavanaugh, William	2009	The Myth of Religious Violence: Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict	101
Casanova, Jose	2006	Rethinking secularization. A global comparative perspective	100
Schmitt, Carl	1985	Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty	100

En çok atıf alan yayımlar listesine bakıldığında önceki dönemlere ait burst tablolarıyla da benzer şekilde C. Taylor, P. L. Berger, R. Stark, S. Bruce, G. Davie, M. Weber, D. Martin, M. Chaves, J. Casanova gibi yaptıkları araştırmalar ve yayımları ile sekülerleşme yazınına yoğun bir şekilde etkileyen isimler üst sıralarda yer almaktadır. Listede T. Asad, S. Mahmood, B. Anderson, J. Habermas, C. Schmitt gibi bazı kült eserleri ile modernleşme, sekülerleşme, kimlik, dinsel cemaatler ve azınlıklar, feminizm, oryantalizm gibi meseleleri tartışan yazarlar da öne çıkmaktadır. Belli bir bölgeye ve deneyime odaklananlar yanında farklı coğrafyalardan, dinlerden ve kültürler arasında karşılaştırma yapan; farklı/çoğul modernleşme deneyimlerine odaklanan çalışmaların da çokça atıf aldığı görülmektedir. C. Taylor 2007’de yayımlanan ve kısa bir süre sonra Türkçe’ye de çevrilen *Seküler Çağ* adlı eseri ile 2010’lardan itibaren çok güçlü bir etki meydana getirmiştir. Aynı şey yine bu kitabı ile birlikte çeşitli eserleri dilimize çevrilen Talal Asad’ın *Sekülerliğin Biçimleri* adlı kitabı için de söz konusudur. Din sosyolojisi yazınında ismi hayli öne çıkan, kültleşmiş denilebilecek eseri *Kutsal Şemsiye* başta olmak üzere pek çok çalışması Türkçe’ye çevrilmiş olan P. L. Berger’in atıf listesindeki yeri de hiç şaşırtıcı değildir. Jose Casanova’nın *Modern Dünyada Kamusal Dinler* adıyla dilimize çevrilen ve sekülerleşmeye ilişkin analizlerini farklı coğrafyalardan ve dini geleneklerden örneklerle, kamusal dinler, mezhepler ve kiliseler bağlamında ele alan kitabı da yüksek atıf alan çalışmalarındandır. Talal Asad ile birlikte antropolojiden gelen katkı bağlamında değerlendirebileceğimiz kitapları ile listede yer alan ve *Dindarlığın Siyaseti İslami Uyanış ve Feminist Özne* adıyla Türkçe’ye çevrilen eseri ile ülkemizde de tanınan Saba Mahmood’a da bir parantez açmak yerinde olacaktır. Son olarak P. Norris ve R. Inglehart’ın *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide* adlı kitabı sekülerleşme yazınına siyaset bilimi sahasından gelen katkılar bağlamında değerlendirilebilir.

4. SONUÇ

Sekülerleşmeye ilişkin teorik perspektiflerin gelişmesinde din, kutsal, maneviyat gibi kavramlar ve bunlara yüklenen muhtelif anlamların payı büyüktür. Tanımlar kadar

konunun çeşitli yönlerini aydınlatmak üzere kullanılan ilişkili kavramlar da önemli bir fark meydana getirmektedir. Sosyal bilimlerde yaşanan paradigmatik dönüşümler yanında disiplinin içerisindeki yöntemsel tercihler de bu bağlamda izlenmesi gereken parametrelerdendir. Sekülerleşme yaklaşımlarının kavram, tema ve sorunsal bakımından farklılaşmasında ve gelişmesinde yerel, bölgesel ve küresel değişimlerin de azımsanamayacak bir etkisi vardır. Araştırmamız hem kavramlar, temalar ve paradigmalarda hem de dile getirdiğimiz düzeylerde yaşanan değişimlerin literatüre yansımalarını gösteren bulgular ve sonuçlar içermektedir.

Kavramsal ağ haritaları belirli bir tema etrafında yürütülen tartışmalar yanında analizlerde öne çıkan kavramları ve tartışmanın kazandığı/kazanacağı yeni boyutları da ortaya koymaktadır. Burst değerleri ve atıf analizleri ise doğrudan doğruya literatür hakkında alanın uzmanlarına ve araştırmacılara bir fikir vermekte ve yönelim tayin etmektedir. Çalışmanın en genel bulgularından biri, özellikle 2016-2023 yıllarını kapsayan ağ haritalarının dine, maneviyata, dini tecrübeye, duyulan ihtiyacı ve/veya bunlara geri dönüşü/yeniden yönelişi yansıtıyor oluşudur. Alternatif sekülerleşme yaklaşımının dinin ve dindarlığın gerilemediğine, toplumsal işlevlerinin dönüşüme uğradığına ve geleneksel/kurumsal dayanaklarının “güncellendiğine” dair iddialarına dayanak olarak kullandığı kimi kavramların oluşturduğu kavramsal ilişki yoğunluğu da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Sekülerleşmeye ilişkin bibliyometrik analizde bazı kavramların maneviyat/spiritüallite odağında bu denli görünürlük kazanması sekülerleşme tartışmalarının neye ve hangi yöne evrildiği konusunda açık bir fikir vermektedir.

Bu çalışmanın özgün bulgularından biri de, sekülerleşme yazınında yerel ve küresel dinamiklerin etkisi ile siyasal karakterli konuların ve bunların analizinde öne çıkan teorik yaklaşımların ve kavramların öne çıkışıdır. Nitekim bu husus hem genel ağ haritasında ve ona ilişkin bizim yorumlarımızda hem de ayrı ayrı analiz edilen kümelerde dikkat çekmektedir. İslam ve Türkiye odağından din eğitime oradan toplumsal cinsiyete kadar neredeyse her kavramsal kümede yerel, bölgesel ve küresel fay hatlarının; çatışma, uzlaşmazlık hatta şiddete/savaşa yol açan gelişmelerin ‘izler’ini görmek mümkündür. Siyasal kimliğe dair tartışmalardan tutun demokrasiye, çoğulculuğa ve kamusal alana; dini otorite/kiliseye muhalefetten, göçmen karşıtlığına; yabancı düşmanlığından, azınlık haklarına ve İslamofobiye varıncaya kadar burada tek tek zikredilmesi mümkün olmayan pek çok kavram ve dolayısıyla tartışma konusu bu genel bağlamla ilişki içerisinde görünürlük kazanmaktadır.

Atıf listesi ve burst değerlerine bakıldığında ilk göze çarpan husus sekülerleşme yazınına antropolojiden gelen katkıların gün geçtikçe artıyor oluşudur. Tablolardan hareketle tarihsel, bölgesel veya toplumlar/kültürler arası karşılaştırmalara yer veren çalışmaların daha çok ilgi çektiği de söylenebilir. Yukarıdaki değerlendirmemize koşut olarak yerel, bölgesel ve siyasal konu ve sorunları modernleşme, sekülerleşme veya de-sekülerleşme perspektifinden ele alan bazı araştırma ve yayınların listelerde üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu çalışma sosyolojinin diğer bilim/sosyal bilim ve “bilgi bilim” alanlarıyla etkileşim ve iş birliğine örneklik teşkil etmektedir. Bu yönüyle sosyoloji ile başta siyaset

bilimi, psikoloji, ilahiyat, tarih ve felsefe olmak üzere diğer disiplinler arasında daha yaratıcı ve verimli bir “iletişime” çağrı olarak da değerlendirilebilir. Bilimsel üretimin tekil çabaları ve tek bir yayını aşan kolektif boyutu düşünüldüğünde bu iletişim önemi daha da artmaktadır. Bibliyometri, bir bilim alanındaki entelektüel ilgi ve birikimin akademik yayınlar üzerinden değerlendirilmesini sağlayan araçlar sunmaktadır. Çalışmamızda sekülerleşme yazınındaki bilimsel iletişimin dinamikleri alanda üretilen yayınların anahtar kelimeleri ve atıflar üzerinden, geçmişten günümüze doğru analiz edilmiştir. Sonraki çalışmalarda alana atıf yapan yayınların derlenmesi ve analizi ile alandaki bilginin, bilimsel iletişimin mahiyeti ve yönelimi de ortaya konulabilecektir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Ahmi, A., Elbardan, H., & Ali, R. H. R. M. (2019). Bibliometric analysis of published literature on industry 4.0. *2019 International Conference on Electronics, Information, and Communication (ICEIC)* içinde, (ss. 1-6). IEEE.
- Asad, T. (2017). *Sekülerliğin biçimleri: Hristiyanlık, İslamiyet ve modernlik* (F. B. Aydar, Çev.). Metis Yayınları.
- Bastian, M., Heymann, S., & Jacomy, M. (2009). Gephi: an open source software for exploring and manipulating networks. *Proceedings of The International AAAI Conference On Web And Social Media* içinde, (Vol. 3, No. 1, ss. 361-362).
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2015). *Modernite, çoğulculuk ve anlam krizi* (M. D. Dereli, Çev.). Heretik Yayınları.
- Blondel, V. D., Guillaume, J.-L., Lambiotte, R., & Lefebvre, E. (2008). Fast unfolding of communities in large networks. *Journal of statistical mechanics: theory and experiment*, 2008(10), 1-12.
- Borgman, C. L., & Furner, J. (2002). Scholarly communication and bibliometrics. *Annual Review of Information Science and Technology*, 36(1), 1-53.
- Börner, K., Chen, C., & Boyack, K. W. (2003). Visualizing knowledge domains. *Annual Review of Information Science and Technology*, 37(1), 179-255.
- Bruce, S. (2003). The social process of secularization. R. K. Fenn (Ed). *The Blackwell companion to sociology of religion* (ss. 249-263). Blackwell Publishing.
- Callon, M., Courtial, J. P., & Laville, F. (1991). Co-word analysis as a tool for describing the network of interactions between basic and technological research: The case of polymer chemistry. *Scientometrics*, 22, 155-205.
- Cañas-Guerrero, I., Mazarrón, F. R., Pou-Merina, A., Calleja-Perucho, C., & Díaz-Rubio, G. (2013). Bibliometric analysis of research activity in the "Agronomy" category from the Web of Science, 1997–2011. *European Journal of Agronomy*, 50, 19-28.
- Çelik, C. (2017). Sekülerleşmenin kuramsal sosyolojik serüveni. *İslami Araştırmalar*, 28(3), 209-223.
- Chaves, M. (1994). Secularization as declining religious authority. *Social Forces*, 72(3), 749-774.
- Chen, C. (2017). Science mapping: a systematic review of the literature. *Journal of Data and Information Science*, 2(2), 1-40.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: A practical application to the fuzzy sets theory field. *Journal of Informetrics*, 5(1), 146-166.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2012). SciMAT: A new science mapping analysis software tool. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(8), 1609-1630.

- Ding, Y. (2010). Semantic Web: Who is who in the field—a bibliometric analysis. *Journal of Information Science*, 36(3), 335-356.
- Dobbelaere, K. (2018). Sekülerleşme kavramı: Bütüncül bir perspektife doğru. (C. Özel, Çev.). *İslami Araştırmalar*, 29(3), 667-682.
- Eagleton, T. (2018). *Tanrının ölümü ve kültür* (S. Dingiloğlu, Çev.). Yordam Kitap.
- Ertit, V. (2014). Evrenselleştirilmiş sekülerleşme teorisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 103-120.
- Ertoy, M. (2017). Secularization literature: Paradigms, concepts and trends. W. Sayers (Ed.). *Contemporary issues in social sciences and humanities* (ss. 139-148). AGP Research.
- Garfield, E. (1979). Is citation analysis a legitimate evaluation tool?. *Scientometrics*, 1, 359-375.
- Gaviria-Marin, M., Merigo, J. M., & Popa, S. (2018). Twenty years of the Journal of Knowledge Management: A bibliometric analysis. *Journal of Knowledge Management*, 22(8), 1655-1687.
- Gorski, P.S. (2014). Sekülerleşme tartışmasını tarihselleştirmek. Michele Dillon (Ed.). *Din sosyolojisi elkitabı* (ss.159-177). Paradigma Yayınları.
- Gutiérrez-Salcedo, M., Martínez, M. Á., Moral-Munoz, J. A., Herrera-Viedma, E., & Cobo, M. J. (2018). Some bibliometric procedures for analyzing and evaluating research fields. *Applied Intelligence*, 48, 1275-1287.
- Hamilton M. (2012). Rasyonel seçim kuramı. Peter B. Clarke (Ed.). *Din sosyolojisi kuram ve yöntem* (ss. 197-222). İmge Kitabevi.
- Han, S.-F., Cheng, J.-L., Wang, Y.-P., Chen, Q., & Xu, Z.-Y. (2020). A bibliometric analysis of core articles of international nursing research frontiers based on the Web of Science database. *Frontiers of Nursing*, 7(1), 31-38.
- He, Q. (1999). Knowledge discovery through co-word analysis. *Library Trends*, 48(1), 133.
- Hervieu-Léger, D. (2004). Sekülerleşme, gelenek ve dindarlığın yeni şekilleri: Bazı teorik öneriler. (H. Aydınalp, Çev.). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 45-58.
- Huang, C., Notten, A., & Rasters, N. (2011). Nanoscience and technology publications and patents: a review of social science studies and search strategies. *The Journal of Technology Transfer*, 36, 145-172.
- Kashkoush, A., Prabhu, A. V., Tonetti, D., & Agarwal, N. (2017). The neurosurgery match: a bibliometric analysis of 206 first-year residents. *World Neurosurgery*, 105, 341-347.
- Kirman, M. A. (2008). Sekülerleşme perspektifinden dinî ve seküler fundamentalizmler. *Journal of International Social Research*, 1(2), 274-291.
- Kleinberg, J. (2003). Bursty and hierarchical structure in streams. *Data Mining and Knowledge Discovery*, 7(4), 372-397.
- Lawani, S. M. (1981). Bibliometrics: Its theoretical foundations, methods and applications. *Libri*, 31(4), 294-315.
- Li, Y., Xu, G., Long, X., & Ho, Y.-S. (2019). A bibliometric analysis of classic publications in web of science category of orthopedics. *Journal of Orthopaedic Surgery and Research*, 14 (1), 1-11.
- Lundberg, J., Fransson, A., Brommels, M., Sk? r, J., & Lundkvist, I. (2006). Is it better or just the same? Article identification strategies impact bibliometric assessments. *Scientometrics*, 66(1), 183-197.
- Özay, M. (2007). *Sekülerleşme ve din*. İz Yayıncılık.
- Porter, A. L., & Cunningham, S. W. (2004). *Tech mining: exploiting new technologies for competitive advantage*. John Wiley & Sons.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Taylor, C. (2014). *Seküler çağ* (D. Körpe, Çev.). Türkiye İş Bankası.
- Turner, B. S. (2012). Post-seküler toplumda din. *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*. 12 (3), 199-224.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2022). VOSviewer manual: Manual for VOSviewer version 1.6.19. *Leiden: Centre for Science and Technology Studies (CWTS) of Leiden University*.
- Yamane, D. (1997). Secularization on trial: In defense of a neosecularization paradigm. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36 (1), 109-122.
- Yuan, B.-Z., & Sun, J. (2020). Bibliometric analysis of research on the maize based on top papers during 2009-2019. *COLLNET Journal of Scientometrics and Information Management*, 14(1), 75-92.

- Železnik, D., Blažun Vošner, H., & Kokol, P. (2017). A bibliometric analysis of the Journal of Advanced Nursing, 1976–2015. *Journal of Advanced Nursing*, 73(10), 2407-2419.
- Ziman, J. (1968). *Public knowledge: An essay concerning the social dimension of science*. Cambridge University Press.